

אנרי ונדל *

המפקח הכללי של הספריות בצרפת

הספרייה הצבורית בצרפת שלאחר המלחמה

בהתפתחות הספרייה הציבורית בצרפת בולטת תופעה מוזרה לכאורה: בשעה שעמדו לרשותה של המדינה אמצעים רבים לא הושיטה כמעט כל תמיכה לספריות ציבוריות. עובדה היא שהתפתחות הספרייה הצבורית בצרפת לא היתה ניכרת בהשוואה למדינות אחרות. רבים מבין מנהיגי תנועת המרי, כגון בלנג'ה Bellanger הבינו שמצב זה יש בו כדי להימנות עם הגורמים הבלתי ישירים לכשלון צרפת במלחמה האחרונה ולכן

* מחבר הסקירה נפטר בינתיים.

ביקשו לתקן את המעוות ע"י הקמת משרד ממשלתי מיוחד — משרד למען הספריות ושירות קהל הקוראים ** . וכך עדים אנו לתופעה מזוהה הפוכה: לאחר השחרור כשהיתה צרפת חרבה כולה וחסרה קרונות, ספרים, חמרי דלק וצמיגים — נמצאו לנכון להפעיל את 17 קרונות הספרים הראשונים לשירות הקהל בכל רחבי המדינה. נעשה מיטב המאמצים למען הסיע את הקרונות והמכשולים שעמדו בדרך ההסעה — סולקו.

הקמת ספריות הכרח הוא למלוי שני דרישות יסודיות: האחת — אספקת ספר להמונים שלמדו קרוא וכתוב ורצונם לקרא עז הוא, אך חסרים הם אמצעי־קניה והשניה — דרישתם של מורים, ספרנים ומחנכים אחרים המבקשים את הספרים בתוקף תפקידם והאחריות המוטלת עליהם. צעד ראשון בכיוון זה נעשה ע"י מועמדי המפלגות השונות, אשר הבטיחו לבוחרים ערב הבחירות — לראשונה בתולדות צרפת — לתמוך חמיכה רצינית בספריות הצבוריות בעירם. הבטחה זו אות הזמן הוא, שכן יש טעם בנתינתה רק לבוחר המעוניין בה. מאורע זה מבליט את חשיבות התעמולה שניהלו אגודת הספרנים והאגודה למען השירות לקהל הקוראים.

מענינת העובדה שחברי מועצות העיריות הנמנים עם מפלגות יריבות ומפולגים בעמדתם לענינים שונים, היו תמיד תמימי־דעים בשאלת הספרייה הציבורית. הדוגמאות המוחשיות הבאות תשמשנה עדות לדברי המחוז סינה ואואו היה דל מאד בשרותיו לקוראים על אף צפיפות אוכלוסייתו. לפני השחרור לא היתה קיימת בו אלא ספרייה ציבורית אחת, זו שבעיר סן־זרמן־אן־לי כיום נמצאת באותו מחוז ספרייה מרכזית גדולה אשר שירותיה המסופעים משתרעים על־פני 226 מועצות מקומיות. פרט למספר רב של ספריות צבוריות אחרות שנוסדו בערי המחוז. דוגמה אחרת היא סן קלו עיר שהעמידה כמה מאות ספרים לרשות 200 קוראים. כיום נמצאת ספרייתה בבית מפואר — „בית הנוער“ — ובו אולם קריאה נאה, הצופה על פני פריס; הספרייה פתוחה יום יום ועם הגדלת תקציבה נתאפשרה רכישת מספר ניכר של ספרי־עזר ושימוש „קלסטר“ הפוליטי של העיר הוא דה־גוליסטי, לעומתה בלן מניל הנתונה לשלטון המפלגה הקומוניסטית, ועניה כה רב ואיום, עד כי אין בה אפילו בנין עיריה ומשרדי הממשלה שוכנו בבית פרטי ובשנה שעברה אוכסנה ספרייתה הקנטונת במשרד האספקה — זכתה לאחר זמן קצר בדירה משלה. אין לזלזל בהישג זה של עיר שנהרסה כליל כתוצאה מן המלחמה.

בהשפעת מעשים מעודדים כאלה התעוררו ערים, שבעבר כמעט שלא עשו דבר למען קהל הקוראים, ועתה החלו עושות לסיפוק הדרישות הרוחניות של תושביהן. מן הראוי לציין את ורסיל לא בזכות ספרייתה הנאה בלבד, כי אם גם בשל פעולותיה של שתי מנהלותיהן העירוניות שבאו בזו אחרי זו — אשר למרות קלסטרן הפוליטי המנוגד, היו תמימות־דעים בדבר תקציב הספרייה. יתר על כן, כל אחת משתי המנהלות העלתה את תקציב הספרייה מעל לדרישת הספרנים וכורסיל כן אורליאן וטור, בהן לא שינו חילופי גברי ברשויות המקומיות את היחס האוהד לספרייה. מובן שנותרו עוד מכשולים שיש לסלקם, אך אנו זוכים עתה ליותר הבנה והערכה בחוגי הממשלה משזכינו להן לפני המלחמה, על כך יש להודות לספרנינו לא פחות מאשר לשלטונות העירוניים. בדברי על הספרנים עלי להדגיש את התמורה הניכרת שחלה באישיותם. אותו טפוס ספרן מנוחך המתואר בספרות הוא עתה בכל ימצא. הספרן בימינו שקוע כולו במקצועו ואינו מהסס להקדיש גם את שעותיו הפנויות לעבודתו. המושג שעמום אינו ידוע לו כלל. אביא דוגמא מן המציאות ממש: מעשה באדם צעיר שסיים את חוק לימודיו בבית־ספר הממשלתי לספרנים וארכיברים „אקול די שארט“ ונתמנה מנהל סניף של ספרייה מרכזית גדולה.

המינוי הכוזבו, כי הוא חלם על כתבי־יד, אינקובולה, ולא הפך בקיטלוג ספרים רגילים. הופעת קרון הספרים הוציאה אותו מן המבוכ ובעבור הדשים מספר בא על סיפוקו שניתנה הזדמנות בידו להחזיר רצון הקריאה באנשים פשוטים, יושבי הכפר. עתה אינו חוסך מאמצים ולא ישקוט עד שאחרוני אנשי המחוז יהפכו קוראים בספרייתו.

** מן הראוי לציין שהרוסים מנו את הספרן בין הגורמים לנצחונם. — העורך.

על אף התמסרותם של הספרנים ועבודתם המצוינת חסרה לרבים מהם ההשכלה המקצועית הדרושה. רצוי שיקחו חלק בקורסים הנערכים מטעם אגודת הספרנים הצרפתיים. מובטחני שרבים יעשו זאת מרצונם הטוב, פרט לזקנים שבהם, אשר תקשה עליהם הישיבה על ספסלי בית-הספר. קושי נוסף יעמוד בפני אלה הצריכים לבוא ממרחקים כדי לקחת חלק בקורס מהיר בן 15 יום. לכן מצאתי לנכון לטפל בייסוד אגודות ספרנים אזוריות וזכיתי להסכמת האגודה הכללית לכך. דוגמה מעשית מהוה הארגון האזורי שבבריטני המפרסם כתב-עת ספרני מענין עד מאד. פרסום זה עשוי להיות לעזר לספרני צרפת כולה.

הספריה הצבורית בעיר

אפנה תחילה לפעולות ספרניות שנעשו בעיר.

העיר גרנובל ראוייה להבלטת-יתר כי בה נמצאו בשנת 1946 שני סניפים בלבד. אחד מהם סבל במיוחד בשל דלילות האוכלוסיה אותה שירת ובשל מקום משכנו שהיה חבוי בירכתי חצר. הספרן השתדל לשפר את המצב בהקימו 43 תחנות-השאלה בבתי-חרושת, בספעלים מסחרים ובמשרדי ממשלה. בתחנות אלה כבכל סניף הוחלפו הספרים בזמנים קבועים. פעולות דומות נעשו בעיר טרוא (או טרוויש — עיר שבה נולד ומת רש"י — העורך) וסן דיאה וכיום נהנות משירות זה אף המועצות הכפריות הסמוכות; לדעתי דרך זו של עבודה היא הגמישה ואף הדמוקרטית בדרכים המקובלות להפצת הספר. העדר ספריות ממשלתיות מורגש במיוחד בעיר מרסיל, השניה בערי צרפת בגדלה. לרשות 700.000 תושבים עומד אולם-קריאה אחד ובו 60 מקומות ישיבה בלבד. אף כי שלטונות העיר גילו ענין בפיתוח מוסדות החינוך לא הוגשמו התכניות בשל מצוקת הדירות.

חברה פרטית הצליחה ליסד בכמה שכונות ספריות קטנות, עובדה המעידה על יכלת היוזמה הפרטית לשרת את ציבור הקוראים משזונחים השלטונות את המוטל עליהם, מבין המרכזים הקטנים שהצטיינו בעבודתם יש להזכיר את העיר ויטרי-לה-פרנסואה (Vitry le Francois). אף כי העיר נהרסה כמעט כליל ותושביה מתגוררים במעונות ארעיים מוקמת בה עתה הספרייה מחדש ותקציבה — 80.000 פרנק (כ־100 ל"י) — מיועד ל־7000 תושבים. עתה יש לה אולמי קריאה והשאלה עקב תמיכת השלטונות ושקידת הספרנים כאחד.

ככל שאני מרבה בביקורי בספריות צבוריות — נוכח אני לדעת שערכן תלוי בכשרו של הספרן. רבים ארגנו מועדוני-קריאה למבוגרים ולצעירים פתחו תערוכות ספרים ואפשרו ביקורי תלמידים בספריותיהם. בהודמני בטור (Tours) מצאתי את הספרן עסוק בשיחתו השנתית עם עובדים סוציאליים. לקחתי חלק בביקור שערכו בצותא בספריות שונות בעיר (ביניהן בספרייה של אגודת המורים, ספרייה קתולית, הספרייה של מסילות הברזל ועוד). עקב קשריו האמיצים של אותו ספרן עם הספרנים השונים נתקבלנו בכל מקום בסבר פנים יפות — והריני מעריך מאד קשרים אלה. אין ברצוני להרחיק לכת מן הספרייה בלא להזכיר את ספריות הילדים. ברוב הערים. כגון אלה הנחונות לפיקוחי: ורסיל, אורליאן, ריימס, שלון-סור-מרן, טרוויש, בלפור, מלון ונויר — מצויות מכבר ספריות ילדים. בערים אחרות ארלס, אביניון, בלויש, אפרנה, מילהוה, גרנובל, אלבי ספריות-הילדים הן בשלב ייסודן. אין צורך לדעתי לעמוד על התועלת שבספריות ילדים וכל המטיל עוד ספק בכך ראוי לו שיסור לאם כל הספריות לתלמידים בצרפת — „שעת ענג“ L'heure joyeuse — הנמצאת בפאריס, שנוסדה בעזרת אגודת הספרנים האמריקאים.

בספריות בהן אין אולם לילדים, נמצא האוסף של ספרי ילדים באולם המבוגרים. עזרה חשובה ניתנת לספרנים ומאספי ספרות ילדים על-ידי רשימות ביבליוגרפיות מצוינות המתפרסמות ע"י הגב' גרוני והגב' לריש. הריני מקוה שבקרוב תפורסם מטעם אגודת הספרנים הצרפתיים ביבליוגרפיה המיועדת לנוער בני 15—18.

הספריה הצבורית בכפר

עתה אקדיש את דברי לספריה הצבורית אשר באיזורי הכפר. עבודתנו כאן חלוצית היא ואף ראוי לכינוי הרפתקה, הואיל והשטח חדש הוא לחלוטין. עלינו להניע מיליוני תושבים, שבחלקם מעולם לא קראו ובחלקם הסתפקו בעתון, לקחת ספר ליד. לפני המלחמה נעשו כמה נסיונות בסואסון מרן ודורדוני שהשביעו את רצון עושיהם. לאחר השחרור תכנן משרד הספריות הממשלתי תכנית מקיפה שלפיה ישלחו קרונות ספרים לכל מחוזות צרפת. קרונות טעונים ספרים יוצאים ממחסן מרכזי, בו שמורים הספרים לאיזורים כפריים. באזורים אלה מוקמות תחנות-השאלה בכנין העירייה או בבית-הספר המקומי. המכוניות יוצאות לתעודתן פעמים-שלוש בשבוע. והספרן משאיר בכל תחנה ארגזים מספר. הקרון מביא את התחנות לשם החלפת הספרים רק אחת ל-4—3 חדשים — מחמת המחסור בחמרי דלק. בהתאם לתכנית חייבים הקרונות הללו לספק ספרים, תוך 10 שנים, לצרפת כולה. עודנו רחוקים מביצועה המלא של התכנית אף כי השירות פעיל עתה ב-17 מחוזות. הכוללים 5000 מועצות מקומיות. הקשיים המרובים שיש להתגבר עליהם קשיים שבנוף הם, כגון אזורי החר שבמחוז הוט גרון ואיזר ומכשולים פוליטיים ודתיים כבמחוז דיי סברה. במקום שם האוכלוסיה מתפלגת למפלגות שונות. וכן נתקלים בקשיי לשון המתבלטים בעיקר באלזס. על התנגדות האוכלוסיה עלה בידנו להתגבר במקומות בהם הצלחנו להחדיר הבנה לאופן עבודתנו. נקח את מחוז דיי סברה, ההתנגדות בצפון היתה מאד נמרצת והכומר הקתולי הצהיר בגלוי שיחדל לבוא במגע עם כל השואל ספרים מן הספריה המרכזית.

ואילו תושבי הדרום האשימו את הספרנית בקשרים אמיצים עם הכמורה. לאושרה של אותה ספרנית עלה בידה להתגבר על התנגדות התושבים הודות לעובדה שהיא היתה בת הכפר וילידת המחוז וקרובה לרוח התושבים. ולאחר שנהגו במשך זמן-מה מן השימוש בספרים הפכה ההתנגדות התושבים לאהדה בהכירם, שאין הספריה קשורה בזרם מפלגתי כלשהו ומטרתה היא לשרת את הציבור כולו. אבל באלזס היתה הבעיה שונה לחלוטין. הנאצים סילקו בשנות הכבוש את הספרים הצרפתיים והביאו תחתיהם ספרות נאצית גרמנית שחיצוניתה היתה הדורה, אך איש לא קראה. עוד בטרם באו הספרנים הניע מיניסטריון ההסברה את התושבים לתרום לטובת קרן הספריה, אך אותו מיניסטריון שגה בשלחו לכאן ספרות קלסית, לה יכלו להיזקק המורים בלבד. אין לשכוח שמרבית תושבי אלזס אינם קוראים צרפתית, וכל הרוצה לעורר בהם רצון לקריאה חייב לספק ספרות צרפתית בתרגומים גרמניים. כרכי התרגומים היו לעתים מהודרים מהוצאות המקור, וארבה הסכנה שהקורא ימשך אחרי הידור זה ולא יעבור לקריאת ספרות צרפתית במקורה. המורים שהיו שליחים נלהבים של השפה הצרפתית ונלחמו בעוז למען הפצתה והשימוש בה, תבעו ספרים מושכים את הלב וקלים כאחד העשויים להקל הקניית השפה. במחוז מוזל מרובות היו דרישות הקוראים לנוכח העדר אמצעים כספיים. משרד הספריות הממשלתי, השתדל למלא את החסר בכספי איזורים אחרים וכן בעזרת ארגונים פרטיים. וכאן דוגמה מאלפת לרצון האיזורים המקופחים לדאוג לספריה בשעה שאין השלטונות מסלאים את תפקידם. המועצה ככללית של שני המחוזות מוזל ומירת הקציבה סכום ניכר להקמת ספריה מרכזית על אף מצוקתה. מידת ההערצה לספר אצל תושבי הכפר בולטת בדוגמאות הבאות: מעשה בנגר, תושב מחוז טרן, ששאל בספריה המקומית ספר הנוגע למקצועו. הספר נשא חן בעיניו והוא החליט לקנותו, אך לרוע מזלו אול הספר מן השוק. האיש לא אמר נואש וביקש לשכנע את הספרנית למכור לו את הטופס המצוי בידי הספריה — בהכרזו שהספר אבד לו. ראיתי במו עיני, בבתים קטנטנים של אכרים ורועים, אוספים יפים של ספרים שונים, בעיקרן ספרות מקצועית בפסיכולוגיה, אסטרונומיה, בוטניקה, ארכיאור-לוגיה ועוד. נוכחתי לדעת שבה במדה שנחרבו ספריות בכפרים גדל והלך מספרם של הרוצים לרכוש לעצמם ספרים והיודעים להעריך את הספר. כלום לא למטרה זאת אנו שואפים? הענין שגלה הקורא בספרות אינפורמטיבית טכנית או מדע פופולרי, העמיד אותנו לפני בעיה שאין לה כמעט פתרון. ישנם ספרים פופולריים בתחומי הספרות הכללית. ההיסטוריה, אך ספרות המובנת לכל, מעולם הטכניקה והמדע, כמעט שאינה בנמצא. בעיה

זאת שהיא רצינית למדי, מן הראוי שתעיר את תשומת לבם — של המחברים והמו"לים. נושא אחר שלו רוצה אני להקדיש מלים מספר הוא הקריאה לתכלית מסוימת purposeful reading לפי מחקרו של ספרן אנסי (Annecy) מר בורדיה, יש לחלק את ששים השנים האחרונות בצרפת לשלוש תקופות: הראשונה 1883—1903 בה רוב הספרים שנקראו היו רציניים; השנייה — 1903—38 — נחשבת כתקופת הקריאה הקלה; ובשלישית 1939—43 השיבה לקריאה רצינית. סטטיסטיקה והשוואה כלי-שרת הן לבדיקת הצלחתנו, כי בעזרתן יכולים לעמוד על התקדמותנו ועל הסכנות הצפויות לנו וכן על מקומות-הנסוגה הרצויים. יש למוד את פעולותינו באור סוג הספרים שהושאלו לקוראים. אם עלינו לספק ספרים זולים וקלים בלבד, מוטב שלא להפעיל את הקרונות. מובן שאין להטיל פיקוח על הקריאה כנהוג בארצות טוטאליטריות; אך יכולים אנו לעוץ ולהדריך בנחת.

בדברנו על אמצעי-השפעה נראה לי שהקולנוע תופס מקום נכבד. יש להפיק תועלת משתוף פעולה מתאים בין הספריות הצבוריות לבין מועדוני הקולנוע. הספרן יוכל להציג ספרים לקהל על נושאי הסרטים, והדוקומנטריים במיוחד, או להפיץ בין הצופים רשימות ביבליוגרפיות. הופעלו גם קרונות קולנוע, בעיקר במחוז הוט שבואה; המקום המרכזי הוא העיר אנסי ממנה נשלחים הקרונות. לכל ערי המחוז והספרנים עושים את מלאכתם בהפיצם ספרים ההולמים את נושאי הסרטים.

יש יסוד לאמונה המפעמת בקרבי כי נסיונות אלה יוכתרו בהצלחה. סבורני שהדברים אשר ספרתי יש בהם כדי לשכנע כי תוחלתם של הספרנים לא תיכזב, על אף המצב הרציני בו נתונה המדינה.

(ליבררי ג'ורנל)